احیای گفتگو از طریق اعزام مبلغان به خارج از کشور

پس از سقوط پهلوی اول، عملکرد جریان مذهبی ایران را می‌توان در سه خط مشی فکری فدائیان اسلام، به رهبری شهید نواب صفوی، جناح سیاسی آیت‌ا... کاشانی و جناح سنتی مرجعیت حوزه علمیه قم به زعامت آیت‌ا... بروجردی مورد بررسی قرار داد. در این میان، آیت‌ا... بروجردی، به عنوان رهبر جناح سوم، به بازسازی و انسجام و وحدت نهاد روحانیت پرداخت؛ به‌طوری که از یک‌سو زمینه‌های شکوفایی فقه شیعه در داخل و از سوی دیگر بسترهای گسترش تشیع در خارج از مرزهای ایران فراهم گردید. در این نوشتار کوتاه به بررسی یکی از سازوکارهای مهم شکوفایی و اشاعه فقه شیعه در فراتر از مرزهای ملی، یعنی اعزام مبلغ دینی به خارج از کشور، در دوران زعامت آیت‌ا... بروجردی پرداخته خواهد شد.

احیای حوزه‌های علمیه در ایران: پیش‌نیاز تأسیس مراکز اسلامی خارجی

آیت‌ا... بروجردی از اواسط دهه1320ش تا اواخر دهه 1330ش به مدت یک دهه و نیم مرجعیت اعلم شیعیان را به عهده داشت. با نیل ایشان به این مقام به‌تدریج مرکزیت مرجعیت از نجف به قم منتقل شد. بررسی فعالیت‌ها و اقدامات آیت‌ا... بروجردی در دوران زعامت شیعیان و ریاست حوزه علمیه قم نشان می‌دهد که ایشان با تدابیر خاص خود، در احیای آن حوزه اهتمام ورزید، به‌طوری که در مدتی

کوتاه حوزه علمیه قم را به مرکز ثقل حوزه□□□□های علمیه در کشور تبدیل کرد.[1]

در زمان رضاشاه حوزه‌ها و مدارس علوم دینی عملا در محدودیت جدی قرار گرفتند و حتی برخی از آنها تعطیل شدند و با رشد جریان عرفی‌سازی جامعه در دوره پهلوی دوم، طرح‌های زیادی با هدف احیای حوزه‌های علمیه و اصلاح وضعیت مذهبی موجود در جامعه معرفی شد.[2] در این میان آیت‌ا□ بروجردی تلاش گسترده‌ای را آغاز کرد. ایشان با اعزام علمای زبده به حوزه□□□□های شهرستان□□□□ها، آنها را تحت حمایت خود قرار □□□□داد و نیز به تأسیس مدارس دینی در شهرستان□□□□ها اهتمام ورزید. این تکاپوها در نقاط مختلف کشور در ترغیب خانواده□□□□ها برای تحصیل فرزندان خود در حوزه□□□□ها و مدارس دینی مؤثر واقع شد و این امر، گسترش مدارس و افزایش تعداد روحانیون را در پی داشت.[3] اقدامات آیت‌ا□ بروجردی سبب شد روحانیت به‌عنوان یک سازمان غیر رسمی اما قدرتمند در قلمرو جغرافیایی ایران مطرح شود؛ به‌گونه‌ای که قم به پایگاه آموزشی ـ اسلامی و مرکز مبارزه با گرایش‌های غیر دینی سلسله پهلوی تبدیل شد.[4]

بدین‌ترتیب، با اصلاح کمی و کیفی سازمان روحانیت تحت نظر آیت‌ا□ بروجردی از سال 1325ش به بعد نفوذ روحانیت در جامعه بار دیگر افزایش یافت؛ به‌گونه‌ای که آیت‌ا□ بروجردی اندیشه ترویج اسلام شیعی به سایر نقاط دنیا را پیگیری نمود و با اقدام به اعزام مبلغانی به خارج از کشور به تأسیس مجدد مراکز علمی و دینی و فرهنگی جهت تبلیغ اسلام شیعی همت گمارد.

آیت‌ا□ بروجردی و اندیشه اعزام مبلغ به خارج از ایران

مستندات تاریخی از این امر حکایت دارد که گسترش و ترویج دین اسلام در تاریخ با مهاجرت علمای اسلام به بلاد مختلف صورت گرفته است. در واقع، نفوذ اسلام در اروپا ،آفریقا ،آمریکا ،آسیا و... با حضور علما و روحانیون بوده است، ولی باید به این نکته توجه کرد که در وهله‌های تاریخی مختلف مهاجرت علما و تبلیغ دین، به‌صورت فردی بوده و روحانیون داوطلبانه و به تشخیص خود به امر تبلیغ دین می‌پرداختند.

اما آیت‌ا□ بروجردی کوشید تبلیغ دین را سامان بخشد و اندیشه‌ اعزام طلاب به خارج از کشور برای نشر و ترویج‌ اندیشه‌های شیعی را مطرح ساخت. به همین دلیل از دهه۱۳۳۰ش به دستور ایشان، برخی از روحانیون توانمند و آگاه به مسائل دینی و فقهی به‌عنوان نمایندگان مرجعیت شیعه ایران به مناطق و کشورهای مختلف از مصر، مکه، مدینه و آفریقا گرفته تا اروپا و آمریکا اعزام شدند و با تأسیس مراکز اسلامی به امر تبلیغ اسلام و آیین تشیع پرداختند. آیت‌ا□ شیخ علی عراقچی در خاطرات خود درباره این اقدام آیت‌ا□ بروجردی چنین نوشته است:

«... آقای بروجردی جهانی فکر می‌کردند، یک دلیلش همین است که ایشان عقیده داشتند مردم دنیا در اروپا، آمریکا و جاهای دیگر مستضعف هستند، اینها حق را درنیافتند و اسلام را درک نکردند، از زیبایی‌های اسلام و قرآن بی‌اطلاع هستند. می‌فرمود: اگر ما بتوانیم با یک قلم ساده و روان و با بیانی شیوا و جذاب، واقعیت‌های اسلام را به اینها بشناسانیم، زود جذب اسلام می‌شوند... به همین خاطر ایشان نمایندگانی را به بعضی کشورهای اروپایی فرستادند...».[5]

سپس و در ادامه می‌افزاید: «... در اثر فعالیت‌های اولین نمایندگان ایشان مانند آیت‌ا... محقق، بعضی اساتید دانشگاه‌ها و دانشمندان خارجی، گرایش‌هایی به اسلام پیدا کردند و این باعث شد که

آقای بروجردی شوق و اهتمام بیشتری به امر تبلیغ در خارج از کشور پیدا کنند».[6]

مهم‌ترین اقداماتی که در این دوران و با هدف تبلیغ دین اسلام و فقه شیعی با حمایت‌های آیت‌ا... بروجردی انجام شدند عبارت‌اند از:

الف) تأسیس مرکز اسلامی هامبورگ

آلمان یکی از اولین کشورهایی بود که در زمینه اعزام مبلغ مورد توجه آیت‌ا... حائری قرار گرفت. به همین دلیل نیز در دهه 1330ش شیخ محمد محققی لاهیجی با دستور آیت‌ا... بروجردی به عنوان اولین سفیر راهی تبلیغ در آن دیار شد و مسجد امام علی(ع) معروف به مسجد گنبد آبی را پایه‌گذاری کرد. در امتداد آن، جمعیت اسلامی و سپس مرکز اسلامی هامبورگ راه‌اندازی شد.[7] عملیات ساخت مرکز اسلامی هامبورگ، در ۲۴ بهمن ۱۳۳۶ش با حضور محققی، نماینده آیت‌ا... بروجردی، آغاز گردید، اما ساختمان مرکز یادشده، تا پایان عمر آیت‌ا... بروجردی در سال ۱۳۴۰ش به پایان نرسید. با این‌حال، مرکز اسلامی هامبورگ، در کنار مسجد هامبورگ، با هدف تحت پوشش قرار دادن همه مسلمانان از کشورها و مذاهب مختلف، از بهمن ۱۳۴۴ش به ثبت رسید و محدوده فعالیت خود را کشور آلمان و سایر کشورهای اروپایی تعریف کرد.[8]

ب) انتخاب مهدی حائری یزدی به عنوان سفیر دینی در آمریکا

در سال‌های پایانی دهه 1330ش که مصادف با دوره‌ای از تشدید سلطه شاه بر کشور و ایجاد خفقان بود،

آیت‌ا‌ بروجردی تصمیم گرفت مهدی حائری یزدی (فرزند مؤسس حوزه علمیه قم) را به نمایندگی از سوی خود به آمریکا اعزام کند تا در آنجا ضمن رسیدگی به امور شیعیان، به فعالیت‌های تبلیغی بپردازد؛ درنتیجه، حائری یزدی در سال 1339ش به عنوان مجتهد تام‌الاختیار از سوی آیت‌ا‌ بروجردی عازم آمریکا شد و فعالیت‌های خود را در شهر واشنگتن آغاز کرد. حائری یزدی در کتاب خاطرات خود نوشته است: «هدف آیت‌ا‌ از این اقدام، پاسخگویی به مسائل مذهبی و شرعی دانشجویان مسلمان بود».[9] آیت‌ا‌ حائری در جهت تحقق این هدف و با کمک مالی آیت‌ا‌ بروجردی و یاری جمعی از دانشجویان، انجمن اسلامی دانشجویان آمریکا و کانادا را تشکیل داد و همچنین با راه‌اندازی یک انتشارات، و چاپ و پخش جزوه‌های دینی،کوشید آموزه‌هایی از احکام را در موضوعات اخلاق و مذهب و بعضا در قالب پاسخ به سؤالات دانشجویان تبلیغ کند.[10]

ج) معرفی و تأیید آیت‌ا‌ شیخ محمدتقی قمی به‌عنوان نماینده خود در مصر

آیت‌ا‌ بروجردی افزون بر تلاش برای معرفی و گسترش اسلام شیعی، با ایجاد سازوکارهایی نظیر اندیشه وحدت اسلامی و تقریب مذاهب اسلامی دیدی کاملا اصلاح‌طلبانه را در فقه شیعی حاکم ساخت و پس از قرن‌ها به واسطه ارتباط خوب با شیخ الازهر بین روحانیت شیعه و سنی ارتباط منطقی و منسجمی را ایجاد کرد و این باعث به رسمیت شناخته شدن شیعه و فقه شیعی با فتوای تاریخی شیخ شلتوت شد.[11] در همین راستا، آیت‌ا‌ شیخ محمدتقی قمی را نیز به عنوان نماینده خود در مصر و دارالتقریب تأیید کرد و به واسطه ایشان مکاتبات چندی با شیوخ وقت الازهر به عمل آورد؛ به‌گونه‌ای که به‌طور مرتب جریانات و مذاکرات دارالتقریب را از طریق آیت‌ا‌ قمی جویا می‌شد.[12]

این تدابیر به تحکیم و افزایش وحدت علمای شیعه و سنی منجر گردید. به‌تدریج بسیاری از سوءتفاهمات و بدبینی‌ها در میان طیف زیادی از علمای طرفین رفع و رجوع گردید. این تعامل و همبستگی در نهایت صدور فتوای تاریخی شیخ شلتوت، شیخ معروف جامع الازهر، در رسمیت مذهب تشیع و مجوز تدریس کرسی شیعه در آن مرکز علمی را در پی داشت.

د) تلاش برای اعزام نماینده به دیگر کشورها

مرجعیت شیعی ایران در این دوره علاوه بر اعزام نمایندگان و مبلغان رسمی دینی به نقاط یادشده، در تلاش بود این جریان مذهبی ـ فرهنگی را به سایر کشورها نیز تسری بخشد. درخواست فراهم کردن زمینه‌های اعزام شیخ محمدتقی فلسفی به آمریکا، برنامه اعزام ثقه‌الاسلام سیدنورالدین طاهری به آفریقا (زنگبار)، درخواست اعزام سیدجمال‌الدین حائری‌زاده گلپایگانی به اندونزی و... از جمله

تلاش‌های آیت‌ا‌ بروجردی در این زمینه بود که البته برخی از آنها به دلایلی عملی نشد.

فرجام سخن

آیت‌ا‌ بروجردی با اعزام مبلغان دینی به برخی کشورهای جهان، حوزه تعامل مرجعیت مذهب شیعه به مرکزیت قم را از داخل به خارج از کشور گسترش داد و تلاش کرد مناطق شیعه‌نشین جهان را تحت قلمرو ایران شیعی مورد حمایت معنوی و تبلیغی قرار دهد. این اقدام او به تعامل با اندیشه‌□□□□های رقیب و ایجاد فضایی از تسامح مذهبی انجامید.

پی‌نوشت‌ها:

[1] . رحیم روحبخش، «میراث آیت‌ا‌ بروجردی»، فصلنامه گفتگو، ش 32 (تابستان 1380)، صص 35-7.

[2] . رسول جعفریان، جریان‌ها و سازمان‌های مذهبی سیاسی ایران سال‌های 1320-1357ش، تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، 1386، صص 36 و 94.

[3] . رحیم روحبخش، همان.

[4] . جلال درخشه، گفتمان سیاسی شیعه در دوران معاصر، تهران، دانشگاه امام صادق(ع)، 1386، ص 161.

[5] . علی عراقچی، پرتو آفتاب (خاطرات حضرت آیت‌ا‌ حاج شیخ علی عراقچی)، تهران، موسسه نشر و تنظیم آثار امام خمینی(ره)، 1389، ص 120.

[6] . همان، ص 121.

[7] . همان‌جا.

[8] . محمدباقر انصاری محلاتی، تاریخچه مسجد و مرکز اسلامی هامبورگ، هامبورگ، مرکز اسلامی هامبورگ، ۱۳۷۴.

[9] . خاطرات دکتر مهدی حائری□□□□یزدی: استاد فلسفه و فرزند بنیان□گذار حوزه علمیه قم، به کوشش حبیب لاجوردی، تهران، کتاب نادر، 1382، ص 39.

[10]. همان، ص 41.

[11] . مرتضی مطهری، تکامل اجتماعی انسان، تهران، صدرا، 1368، ص 57.

[12] . عبدالمجید معادیخواه، جام شکسته، ج 2، تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، 1384، ص 173.

منبع یادداشت: https://:iichs.ir.2bq0e8laa2.vdccm0qi/html